

Uglješa Danilović

Savjetovanje u Ivančićima

7. januara 1942. godine, na oslobođenoj teritoriji u neposrednoj blizini Sarajeva, u selu Ivančićima, održano je partijsko pokrajinsko savjetovanje za Bosnu i Hercegovinu. Dva su razloga, čini mi se, zbog kojih treba nešto reći o ovom partijskom skupu. Prvo, ono je bilo od velikog političkog značaja ne samo za Bosnu i Hercegovinu nego i u širem smislu. Drugo, sa toga sastanka ne postoje nikakvi pisani dokumenti*) — referati, zaključci i nešto slično, pa je o njegovom toku, idejama i zaključcima moguće steći pravu sliku samo po sjećanju samih učesnika i uvidom u druge dokumente iz toga vremena. Arhiva Pokrajinskog komiteta i Glavnog štaba BiH iz toga doba je propala, pa zato ne postoji nikakva pisana dokumentacija sa savjetovanja. Nepostojanje dokumenata izaziva kolebanja i sumnje kod naučnih radnika o njegovoj sadržini, pa ima, po mom mišljenju, i krivih interpretacija. Ja ću se na ovo posebno osvrnuti.

Danas, poslije 29 godina, nemoguće je da se čovjek prisjeti čitavog toka sastanka, diskusije i pojedinih mišljenja. Ali, neke osnovne stvari nisu se mogle zaboraviti. Nisu se mogli zaboraviti, prije svega, situacija i uslovi u kojima je savjetovanje održano, jer su oni zaista bili izuzetni. Dalje, nisu se mogle zaboraviti osnovne ocjene i zaključci, jer su oni bili uputstvo za neposrednu akciju, za vojnu i političku aktivnost u to vrijeme. O ovome nema nikakve sumnje i u tome će se, vjerovatno, složiti većina učesnika toga skupa.

Savjetovanje je održano u sali manje seoske gostione. Ta kuća postoji i danas i ona je zaštićena kao istorijski spomenik. Savjetovanje je zakazano, svakako, prije dolaska Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba u s. Ivančice,

*) U Istorijskom arhivu Vojvodine pronađena je samo jedna zabilješka bez potpisa, naslova i datuma, ali iz njene sadržine jasno je da se odnosi na ovo savjetovanje.

jer se ne bi moglo održati u to vrijeme da je zakazano po njihovom dolasku. Naime, veze Pokrajinskog komiteta sa oblastima bile su isključivo kurirske, preko gradova ili preko slobodne teritorije i da bi se tim putem poslala poruka i došlo na savjetovanje, npr. iz Hercegovine, trebalo je najmanje 15—20 dana.

Savjetovanju su prisustvovali svi članovi Pokrajinskog komiteta za Bosnu i Hercegovinu, osim drugova Rodoljuba Čolakovića i Đure Pucara, koji nisu mogli stići. Dalje, prisustvovali su partijski i omladinski rukovodioci sa slobodne teritorije istočne Bosne i Hercegovine, drugovi iz Sarajeva i Mostara, komesari i neki komandanti iz istočne Bosne. Drugovi iz Krajine nisu uspjeli da na vrijeme stignu na sastanak. Od posebnog značaja je činjenica da su savjetovanju prisustvovali svi članovi Centralnog komiteta sa drugom Titom na čelu, koji su se u to vrijeme tu zatekli: Tito, Kardelj, Ranković, Pijade, Žujović i Vukmanović. Njihovo prisustvo, kao i sama tema sastanka, ocjena tekućeg momenta u ustanku, tema koja je prevazilazila okvire Bosne i Hercegovine, daju širi značaj ovome savjetovanju. Delegati sa terena su došli kao predstavnici komiteta ili su bili individualno pozvani.

Neposredni povod za sazivanje savjetovanja bile su političke prilike i stanje u istočnoj Bosni, gdje je Pokrajinski komitet imao najpotpuniji uvid. To stanje nije bilo zadovoljavajuće i nametalo se kao nužno da se temeljitije ocijeni i utvrde uzroci negativnim kretanjima. Bila je to prilika, a i potreba, da se istovremeno ocijene prilike u čitavoj Bosni i Hercegovini. Privremeni porazi u susjednom području Srbije takođe su nametali potrebu da se prilike razmatraju u širem okviru. Događaji u Srbiji imali su neposrednog odraza u istočnoj Bosni i bilo je logično da smo se morali interesovati šta se tamo odigralo i iz tog izvući neke pouke. Usljed svih ovih okolnosti, savjetovanje u Ivančićima pružilo je pogodnu priliku da se na njemu učini jedan opštiji presjek razvoja prilika u zemlji i svijetu i da se na osnovu toga, i konkretnih uslova u BiH, odredi linija za naš budući rad. Glavnu riječ u ime Centralnog komiteta imali su drugovi Tito i Kardelj. Ne sjećam se da li su to bili njihovi referati ili su učestvovali u diskusiji, ali se sjećam da su njihovi istupi bili osnovni. U diskusiji su učestvovali još neki članovi Centralnog komiteta, kao i većina delegata. Iznijet je pregled stanja u Bosni i Hercegovini i mislim da je to učinio drug Vukmanović, delegat CK i VŠ u Bosni i Hercegovini ili Iso Jovanović, sekretar PK za BiH.

Smatram da neće biti suvišno podsjetiti se makar i u najkraćim crtama na prilike u kojima je savjetovanje održano. To je bilo tačno sedam mjeseci od početka ustanka u zemlji, dakle, vrijeme na osnovu koga su se mogle dati potpunije ocjene pređenog puta i izvući značajna iskustva. Postignuti rezultati u ovom vremenu bili su ogromni. O tome daje jasnu sliku i samo sumarno nabrojanje onoga što se odigralo u tome vremenu u Bosni i Hercegovini, kao i drugim dijelovima zemlje.

U Bosni i Hercegovini ustanak je poprimio već od početka masovan karakter. Stvoreni su partizanski odredi koji su brojali više desetina hiljada naoružanih boraca. Stvorena je i mjesecima držana povezana slobodna teritorija. Mi smo bili neposredno povezani sa slobodnim Užicom gdje se nalazio Vrhovni štab i gdje je radila naša prva fabrika oružja. Stvorena je isto takva teritorija u Bos. krajini i Hercegovini. Na oslobođenoj teritoriji stvarani su narodni odbori, prvi organi narodne vlasti, koji su sve više sticali ugled u narodu. Važne željezničke i cestovne komunikacije bile su paralizane i izložene stalnim našim udarcima, čime je neprijatelju bilo onemogu-

ćeno ili veoma otežano da iskorištava ekonomska bogatstva zemlje. Okupatoru i kvislinzima nanošeni su ozbiljni gubici u ljudstvu i vojnoj opremi. Naša partizanska vojska stekla je potrebna iskustva i ugled u svijetu zato što se neustrašivo borila protiv tako osionog neprijatelja. Okupatorska i kvislinška vlast bila je u većem dijelu Bosne i Hercegovine potpuno paralisana. U okupiranim gradovima i na neoslobođenom području razvijao se snažan antifašistički pokret, a ilegalna partijska organizacija i diverzantske grupe nanosili su udarce neprijatelju u njegovoj pozadini. U decembru je stvorena I proleterska brigada, prva jedinica buduće regularne armije, što je značilo novi kvalitetan skok u razvitku oružane borbe. Ovi ubjedljivi rezultati oružane borbe u zemlji potvrdili su ispravnost poziva Komunističke partije Jugoslavije na ustanak i lažnost parola kapitulantskih i petokolonaških elemenata koji su tvrdili da je oružana borba u postojećim uslovima, tobože, nemoguća. Tim uspjesima se narodnooslobodilački pokret i politički afirmisao u zemlji i izvan nje. On je postao faktor s kojim su morali ubuduće računati ne samo naši protivnici nego i drugi faktori. Šta su Nijemci mislili o ustanku u Jugoslaviji najbolje govori činjenica kad je Hitler, u jeku njemačke ofanzive u SSSR-u, morao odvojiti nekoliko svojih divizija za gušenje partizanskih borbi u Jugoslaviji.

No, pored tih istorijskih rezultata, koji su bili za nama, ovo je bio i period prvih ozbiljnijih teškoća. Slobodna teritorija u zapadnoj Srbiji bila je izgubljena i CK i VŠ napustili su Srbiju i prebacili se u Bosnu sa I proleterskom brigadom. Oni su cijenili da su uslovi u to vrijeme u Bosni bili povoljniji za djelovanje ovih rukovodećih organa revolucije i da će tu njihovo neposredno prisustvo biti korisno. Međutim, kriza je zahvatala i ove partizanske odrede. Dakle, momenat je bio takav da je trebalo učiniti jednu cjelovitiju procjenu situacije, uočiti prepreke i probleme koji su se ispriječili na putu i ukazati na osnovna sredstva i metode za brže i sigurnije odvijanje toka revolucije.

Poslije snažnog razmaha ustanka i opšteg poleta u masama u jesen 1941. godine, nastupom zime počeli su da se osjećaju i simptomi jačeg zamora i kolebanja. Ta kolebanja su bila uvjetovana nizom faktora. Prije svega, to su bile materijalne teškoće (nedostatak hrane, odjeće i obuće), popaljena sela i uništena imovina, zatim teški uslovi ratovanja u zimi koja je bila vanredno oštra. No, kolebanje je unosila i četnička propaganda. Četnici su sve dublje tonuli u kvislinšku i petokolonašku izdaju. Oni nisu više bili samo faktor kočenja ustanka nego njegova glavna smetnja i prepreka. Oni su svim silama radili da mase, koje su već stupile u borbu, povuku iz borbe i da ih demorališu. Četnici su se koristili teškoćama pred kojima su se ljudi našli u jednom krvavom i surovom ratu, da bi dokazali nemogućnost i besmislenost oružane borbe. Četnički zločini prema muslimanskom stanovništvu postajali su sve otvoreniji. Time su ozbiljno ugrožavani naši napori da muslimanske mase šire pokrenemo u borbu. Sve ove okolnosti su govorile da treba u cjelini preispitati naš odnos prema četnicima i da prema njima treba zauzeti odlučniji kurs. Ono što je u svemu ovome bilo naročito negativno jeste činjenica da je četnički uticaj počeo da jača i u onim sredinama u kojima ga ranije nije bilo u tolikoj mjeri. Zbog svega ovoga pitanje odnosa prema četnicima zauzelo je centralno mjesto na ovome savjetovanju.

Po mome sjećanju, na savjetovanju u Ivančićima dominirala su četiri osnovna pitanja: naši odnosi sa četnicima; kritička ocjena naše vojne takti-

ke; ocjena političkog rada i djelovanja Partije i ocjena međunarodne situacije. O tim pitanjima zauzeti su jasni i konkretni stavovi.

1. Naš načelan stav prema četnicima od početka ustanka dovoljno je poznat. Takođe je poznato šta smo sve preduzimali da ostvarimo saradnju ne samo sa četnicima nego i sa drugim kolebljivim elementima da bi ih pokrenuli u borbu. Na savjetovanju nije bilo potrebno raspravljati o našim načelnim pozicijama nego konkretno razmotriti i ocijeniti kakvo je bilo tadašnje stanje i kakve su stvarne pozicije četnika. Pri ovome treba imati u vidu da će problem četnika ostati kao jedan od najtežih problema u toku čitavog ustanka. To je bilo zato što je riječ o najjačoj oružanoj formaciji kontrarevolucije, koja je s jedne strane saradivala sa okupatorom i prema tome bila kvislinška, a s druge strane bila je vezana za emigrantsku vladu i preko nje za zvanične krugove na Zapadu. Ustaštvo je bilo isključivo vezano za okupatora i zato je njegov izdajnički i antinarodni karakter bio svakome jasan. Četnici nisu nastupali tako otvoreno, bar u početku. Oni su pokušavali, donekle, prikrivati svoju saradnju sa Nijemcima, pokušavali su da izigravaju takođe nekakvu nacionalnu borbu, a što je osnovno imali su izvjesnog uticaja u jednom dijelu ustaničkih srpskih masa. Istina, oni su taj svoj uticaj stvarali na izrazitoj šovinističkoj liniji, ali u datim okolnostima, i to je imalo izvjesnog uspjeha.

Na savjetovanju su svestrano prodiskutovani i ocijenjeni politika i ciljevi četnika, i to kako iz naših vlastitih iskustava, tako i iskustava u Srbiji. Govoreno je o tome kakve je sve napore činio VŠ i lično drug Tito da sa njima dođe bar do neke saradnje. Međutim, četnici su činili sve da saradnju otklone, a ustanak da spriječe. Iako su u određenim situacijama izjavljivali da su i oni za saradnju, bilo je očito da se tu radilo o manevru. Naime, oni su bili spremni na saradnju samo tamo gdje smo bili u premoći, sa jasnim namjerama da pokušaju odvojiti od nas mase koje su pošle u borbu na poziv Partije. Iz čitavog njihovog ponašanja bilo je jasno da su oni protiv borbe.

Četnici u Bosni i Hercegovini u 1941. godini izjavljivali su da su za borbu protiv domobrana i ustaša, i tada su na to bili donekle spremni, ali već početkom 1942. godine oni uspostavljaju kontakte i saradnju sa ustaškim vlastima. Mržnja četnika prema ustašama i domobranima nije bila motivisana time što su ovi služili okupatoru, nego je to bila posljedica šovinističke mržnje prema Hrvatima i Muslimanima. Četnici su otvoreno ispoljavali velikosrpsku ideologiju i Bosnu i Hercegovinu tretirali kao isključivo srpsku zemlju. Oni su krivicu za propast stare Jugoslavije svaljivali na nepsrpske nacionalnosti.

Jasno je iz svega ovoga da je bilo veoma teško, i gotovo nemoguće, naći zajednički jezik sa ljudima koji su zastupali ovakva stanovišta. No, i pored svega toga, partijska i vojna rukovodstva činila su sa svoje strane sve da se sa četnicima ostvari saradnja, naravno, saradnja na jednoj principijelnoj osnovi, i to, prije svega, saradnja sa naoružanim seljacima koji su sačinjavali četničke jedinice. Međutim, u prvoj težoj situaciji u Srbiji četnički štabovi i oficiri Draže Mihailovića pokazali su potpuno svoje izdajničko lice i naredili svojim jedinicama da okrenu svoje oružje protiv nas. Ne samo da nisu bili spremni da se bore protiv Nijemaca nego su prešli na njihovu stranu. To će se ubrzo ponoviti i u istočnoj Bosni. Ali, nije stvar bila samo u tome da su četnici bili vojnički nesiguran saveznik, i u teškoj situaciji prelazili na stranu neprijatelja, nego su oni već mjesecima vršili

razoran rad u partizanskim odredima. Zloupotrebljavajući naša nastojanja za saradnju, oni su se slobodno kretali po oslobođenoj teritoriji, zalazili u partizanske jedinice, vrbovali pojedince i grupe da pređu u četnike. U decembru mjesecu četnička rovarenja u partizanskim odredima u istočnoj Bosni dostigla su visok stepen i ozbiljno ugrozila dalji razvoj ustanka.

Na savjetovanju je temeljito osvijetljena cjelokupna politika četnika i ocijenjeno da je daljnja saradnja sa njima nemoguća i da bi svako gajenje iluzija u tom pravcu bilo veoma štetno. Ocijenjeno je da je vojno i političko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini potcijenilo četničku opasnost, da je suviše dugo prema četnicima vodilo popustljiv kurs, što je stvaralo zabunu u redovima boraca i otežavalo da se o četnicima, posebno o četničkim oficirima, dobije prava slika. Na savjetovanju je zauzet jasan i odlučan kurs. Saradivati se može samo sa onim pojedincima i četama koje su zaista za iskrenu saradnju i za borbu, a ne sa četničkim oficirima i ostalim izdajnicima. Četničku izdaju treba otvoreno iznositi pred narod i oštro se suprotstavljati njihovim zločinima nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Neodrživo je bilo da se tolerišu njihova rovarenja u partizanskim jedinicama. Trebalo je preduzeti brze i odlučne mjere da se ovo stanje popravi. Ocijenjeno je da se četničke jedinice u slučaju teže situacije neće boriti ili će otvoreno preći na stranu neprijatelja, kao što je bio slučaj u Srbiji. Zato je bilo nužno povećati vojničku budnost, naročito zbog toga što je i držanje nekih naših četa na položajima već sada bilo nezadovoljavajuće.

Ocjena o četnicima, data na savjetovanju, potpuno se potvrdila u najkraće vrijeme, tj. u drugoj neprijateljskoj ofanzivi, koja je počela samo sedam dana poslije savjetovanja, 15. januara, baš na ovom dijelu istočne Bosne. Obaviješteni o predstojećoj ofanzivi, četnički štabovi u Vlasenici, Rogatici i Višegradu izdali su naređenje svojim jedinicama da ne pucaju na Nijemce, jer oni, tobože, idu samo protiv partizana, a neće dirati četnike i stanovništvo. I ne samo to. Četnici su se stavili na raspolaganje Nijemcima kao vodiči. Takvom četničkom izdajom nanijeti su ozbiljni gubici našim jedinicama, onemogućen je duži otpor na glavnim pravcima kretanja neprijatelja, a posljedice te izdaje bile su najteže za stanovništvo, jer su Nijemci, zajedno sa ustašama, redom palili sela i ubijali sve od reda.

2. Na savjetovanju je šire diskutovano o vojničkom djelovanju partizanskih jedinica. Pored krupnih vojnih uspjeha, ocijenjeno je da su u pogledu vojne taktike činjene krupnije greške. Ratovalo se pretežno na frontalni način, jedinice su mjesecima držale ustaljene položaje i to je imalo niz negativnih posljedica. Borci su se uležavali, nekorisno je trošena municija a nisu svakodnevno postizani novi rezultati koji su odlučujući za borbeni moral i uspjeh partizanskog ratovanja. Jedan od razloga ovakvog načina vojničkog djelovanja svakako je bio i pogrešan strateški cilj u tome momentu — tj. ambicija da se zauzme Sarajevo. Misao o zauzimanju Sarajeva bila je dominantna kako pri Glavnom štabu tako i pri štabu Romanjskog odreda, a to je imalo za posljedicu da su čvrsto držani zauzeti položaji, a potcjenjivalo se manevarsko djelovanje. Na savjetovanju je ukazano na ove greške u vojnoj taktici i istaknuto da je gerilski način djelovanja u našim uslovima jedino efikasan. I poslije savjetovanja VŠ i drug Tito lično, u nekoliko naređenja i direktiva izdatih u Foči, ukazuju na ovo pitanje i kritikuju što se pojedine jedinice na Romaniji i šire u istočnoj Bosni toga ne pridržavaju.

Na savjetovanju je donijeta odluka o stvaranju odreda dobrovoljačke vojske. Riječ je o tome da se stvaranjem jedne nove formacije olakša prelaz onom dijelu četnika koji su bili za borbu i za saradnju sa partizanima, ali su zazirali i od imena partizanskog i bili su više spremni da se bore pod nacionalnom zastavom nego pod petokrakom zvijezdom. Ova odluka o stvaranju dobrovoljačkih jedinica ubrzo se pokazala veoma značajnom. Usljed izdaje četničkih oficira, u II ofanzivi, većina četničkih jedinica izražavala je spremnost da pređe u dobrovoljačku vojsku. Partizanski štabovi i jedinice I proleterske brigade organizovali su tu vojsku naročito na prostoru: Foče, Goražda, Romanije i Vlasenice. Za komandire i komesare u tim jedinicama pored domaćih ljudi uzimani su i borci iz partizanskih jedinica i iz redova I i II proleterske brigade. Odziv na stvaranje dobrovoljačke vojske bio je dosta veliki, što je bio dokaz da je stanovništvo bilo spremno na borbu i da su četnički štabovi pretrpjeli ozbiljno kompromitovanje.

3. Na savjetovanju je data oštra kritika partijskog i političkog rada u vojnim jedinicama i među stanovništvom. Taj rad je, pored pozitivnih rezultata, ispoljio niz nedostataka, čije su se posljedice već osjećale. Većina zrelijih partijskih kadrova u jedinicama i na oslobođenoj teritoriji bila je previše jednostrano orijentisana najviše na vojne zadatke, a partijski i politički rad je bio zanemaren ili prepušten sasvim mladim i neiskusnim kadrovima. Partijska organizacija u jedinicama i po selima stvarala se vrlo sporo. Brojnost partijske organizacije nije bila ni u kakvoj proporciji sa vojničkim i opštim političkim rezultatima. Iako u selima istočne Bosne, osim nekoliko izuzetaka, prije rata nije bilo većeg uticaja Komunističke partije, a petokolonaški elementi vodili su klevetničku propagandu protiv komunističke, razvoj ustanka i kadrovi koji su izašli iz Sarajeva stvarali su uslove da se to stanje brže izmijeni. Mase su na bazi vlastitog iskustva sticale povjerenje u Komunističku partiju i u praksi se sve više uvjeravale da su članovi KP najodlučniji borci protiv okupatora i ustaša. Međutim, djelovanje petokolonaških elemenata često je uzimalo veoma prepedene forme. Oštrica je bila uperena protiv kadrova koji su izašli iz gradova, koje su oni nazivali »strancima« i »kaputašima«, govoreći kako je među njima najviše Hrvata i Muslimana u koje se tobože ne može vjerovati i sl. Ovaj petokolonaški rad vršio se polujavno i tajno. Za efikasno suprotstavljanje ovoj neprijateljskoj aktivnosti trebalo je brže stvarati partijsku organizaciju, otvorenije pokazati lice Partije, da bi ljudi znali kakve stavove Partija zauzima. Koliko je bilo uskosti u tome pogledu najbolje govori podatak da nam ni svi komesari četa nisu bili članovi Komunističke partije.

Krupan propust partijske organizacije i političkih rukovodilaca u vojsci bio je u tome što se dozvolilo da na položaje vodnika i komandira dođu i neki nesigurni elementi. Pri tome se isključivo vodilo računa samo o tome koliki ugled uživa pojedinac kao domaćin u svom selu, kakav je borac i sl., a ne i o njegovom političkom stavu. Sigurno je da su lični ugled i borbenost bili od prvorazrednog značaja, ali se nije smjelo samo na to osloniti jer gdje nije bilo političke svijesti i sama borbenost je **brzo splašnjavala**. Nebudnost u pogledu komandnog kadra teško se osvetila u proljeće 1942. godine kada su pojedinci uspjeli da čitave čete i bataljone demorališu, povuku iz borbe i prevedu ih u četnike. Slabosti činjene u izboru komandnog kadra bile su uočene već i prije savjetovanja, ali neprijateljska ofanziva onemogućila je da se izvrši korjenita izmjena u tom pogledu. Za ovo je bilo nužno izvjesno vrijeme jer smo borce morali uvjeriti u potrebu promjena, ovo

utoliko više što je naša vojska bila narodna i izbor kadra zavisio je, prije svega, od povjerenja boraca. Usljed nedovoljnog poznavanja prilika, nama se dešavalo i to da su i u samu partijsku organizaciju primani prikriiveni četnici koji su u vrijeme četničkih pučeva i sami činili zločine, ubijajući komesare i najbolje komuniste. Jedinствен zaključak savjetovanja je bio da rad partijske organizacije treba temeljito pojačati.

Na savjetovanju je bilo govora i o organizaciji narodne vlasti. Ocijenjeno je da u BiH tome nije bila poklonjena dovoljna pažnja. Narodnooslobodilački odbori su stvarani, ali je njihova izgradnja bila još na samom početku. Međutim, njihova uloga nije bila samo u perspektivi, pri konačnom oslobođenju zemlje, nego je bila veoma značajna i tada. Odbori su se brinuli za ishranu vojske i naroda za ranjenike, za stanovništvo koje je moralo napuštati svoje domove i sela, za bezbjednost slobodne teritorije i organizaciju cjelokupnog života. Jednom riječi, kroz odbore se manifestovalo jedinstvo naroda i vojske. Savjetovanje je zaključilo da Partija mora posvetiti mnogo veću brigu izgradnji narodnih odbora, jer je njihov zadatak bio veoma težak i komplikovan.

Kao jedan od važnih političkih zadataka bilo je ulaganje napora da se ubrza proces uključivanja muslimanskih i hrvatskih masa u ustanak. Taj proces tada nije bio dovoljno brz, a nama je bilo sasvim jasno da sudbina ustanka zavisi od toga koliko će on biti shvaćen i prihvaćen kao zajedničko djelo svih naroda koji su živjeli u Bosni i Hercegovini.

Takođe nismo bili zadovoljni ni sa izlaskom ljudi iz gradova — radnika i omladine. Iako su oni činili prva borbena jezgra naših jedinica, u uslovima kada se ustanak razvio u širinu, njihov broj je bio nedovoljan, a oni su činili, objektivno, najsvjesniji dio naše vojske. Partijskoj organizaciji u gradovima postavljeno je kao najvažniji zadatak da organizuje izlazak ljudi u partizane.

Na savjetovanju je bilo dosta govora o iskustvima u Srbiji, o čemu su govorili članovi CK koji su tamo boravili. Delegati su podnosili izvještaje, svako sa svoga terena, a diskusija je bila široka i konkretna. Savjetovanje je trajalo dva dana i sjećam se da smo bili veoma zadovoljni njegovim tokom.

Svodeći svoja sjećanja na ova nekoliko osnovna elementa, želio bih posebno da istaknem da su se ocjene ovog savjetovanja pokazale u cjelini tačne i one su služile kao orijentacija za budući rad. Mada je istočna Bosna od polovine 1942. do proljeća 1943. godine bila gotovo potpuno odsječena od CK i VS, u njoj se nisu ponovile slične greške na koje je ukazalo savjetovanje.

Na koncu nešto o jednoj pogrešnoj interpretaciji savjetovanja. U **Prilozima** broj 4 za 1968. godinu Instituta za istoriju radničkog pokreta BiH učinjen je jedan pokušaj rekonstrukcije savjetovanja. Naravno, taj pokušaj zaslužuje svako priznanje, ali ja ću biti slobodan da stavim i neke primjedbe. U kratkom tekstu druga Čankovića, koji liči na predgovor intervjuima nekih učesnika savjetovanja, data je jedna interpretacija savjetovanja koja ne odgovara ni suštini intervjua niti njegovoj stvarnoj sadržini. A riječ je o vrlo bitnim stvarima. Drug Čanković ukazuje na izvjesne krupnije kontradikcije u izjavama intervjuisanih, i to sigurno pričinjava velike teškoće za istoričara, ali on se u takvom slučaju mora odlučiti na traženje i drugih izvora i dokaza. Mislim da su ocjene druga Čankovića o političkoj liniji koju je

zauzelo savjetovanje nepotpune, a dijelom i suprotne onome kako je stvarno bilo.

Drug Čanković kaže da bi upoznavanje toka, duha i zaključaka savjetovanja znatno doprinijelo razjašnjavanju i razumijevanju događaja u prvim mjesecima 1942. godine u Hercegovini i Crnoj Gori — tj. lijevog sektaškog skretanja u tim krajevima, što znači da on ta skretanja povezuje za političke ocjene date na savjetovanju. Dalje, postavlja pitanje nije li zaoštavanje kursa prema četnicima došlo kao posljedica promjena međunarodne vojne situacije u korist antihitlerovske koalicije (u kojoj je najznačajnije zaustavljanje Nijemaca pod Moskvom). I kaže: »Ako se u tom svjetlu posmatra osuda četništva, iz koje proizlaze direktive za praktične političke i vojne mjere na terenu, postavlja se pitanje da li su nove perspektive u korist antihitlerovske koalicije (i posebno SSSR-a) mogle da nametnu savjetovanju i pitanje čisto političke prirode — da li KPJ u svom daljnjem djelovanju na razvoju NOB-e treba da inaugurira lijevi kurs u NOB-i koji bi značio intenzivnu klasnu borbu.«*)

Mislim da su sve ove postavke i pretpostavke netačne. Ja se ne sjećam šta je ko sve na sastanku govorio, ali se sjećam osnovnih političkih ocjena, jer smo poslije takvu politiku provodili.

O lijevom kursu »koji bi značio intenzivnu klasnu borbu« nije moglo biti riječi. Takvome kursu protivrječio je sam karakter narodnooslobodilačke borbe kao i stepen razvitka revolucije. Ako je ta revolucija, u datoj situaciji, htjela da uspije, ona je morala zadržati najširi karakter, demokratski i nacionalnooslobodilački. To je bilo jasno i političkim početnicima, a kamoli ljudima iz samog štaba revolucije (Tito, Kardelj i drugi članovi CK). Što je naša revolucija ili narodnooslobodilačka borba, odmah od početka u suštini imala i antiburžoaski karakter, to nije zato što smo mi na to svjesno išli nego zato što je buržoazija bila kapitalantska, kolaboracionistička i samim tim je bila i protiv nacionalnooslobodilačke i svake druge borbe protiv okupatora. Da je politika četnika okarakterisana kao nastojanje velikosrpske buržoazije da nam nametne klasni rat, sasvim je realno. I ne samo to. Na savjetovanju je data i šira ocjena svih grupa jugoslovenske buržoazije i ukazano na njihove političke pozicije. Za sve ovo vrijeme od raspada Jugoslavije čitavoj jugoslovenskoj buržoaziji bilo je osnovno da sačuva svoj društveni poredak i tome je podređivala sve druge interese. Što se ustanak više širio i jačao, buržoazije svih nacionalnosti u Jugoslaviji zauzimale su sve reakcionarnije pozicije i gurale su na zaoštavanje klasne konfrontacije. Zbog toga su one sve smišljenije i podlije napadale Komunističku partiju i komuniste. Buržoazija je sve više išla na kolaboraciju i ustanak joj je u tome pogledu predstavljao sve veću smetnju. O takvom stavu buržoazije jasno je govorila politika četnika i ostalih kvislinških grupa, kao i držanje buržoaskih krugova u gradovima. U takvim uslovima bilo je opravdano i nužno sa naše strane više isticati socijalno obojene parole, nego što smo to činili do tada, i mase potpunije obavještavati o pravim ciljevima buržoazije i revolucije. Međutim, iz svega ovoga nije se nametao zaključak da mi treba da mijenjamo političku liniju, tj. da sužavamo političku platformu koju smo usvojili 1941. godine. Jačajući političku svijest masa unošenjem i socijalnih parola, mi smo jačali revolucionarno uvjerenje u pobjedu. Mi, uostalom, nikad nismo krili naš socijalistički program, ali ga nismo postavljali kao

*) Podvukao Uglješa Danilović.

uslov za saradnju u narodnooslobodilačkoj borbi. Mi nismo nikad zaboravljali da je i narodnooslobodilačka borba imala elemente klasne borbe, izražene jače ili slabije, prema datim situacijama. Konačno, da lijevi kurs nije inaugurisan na savjetovanju, najbolji je dokaz to da takvog skretanja nije bilo u istočnoj Bosni, odakle je bila većina delegata i gdje su se nalazili glavni akteri sastanka.

Drugo, pogrešna je tvrdnja da su promjene u međunarodnoj vojnoj situaciji (hoće da se kaže približavanje kraja rata) uticale na našu liniju prema četnicima. To nikakve veze nema. Čak se može tvrditi suprotno. Izvjesna naša popuštanja četnicima dolazila su i zbog toga da se u svjetskoj javnosti ne bi naša politika ocijenila kao sektaška i usko klasna, jer su svi neprijatelji narodnooslobodilačke borbe špekulisali s tim da nas ocrne pred saveznicima zato što je na čelu te borbe stajala Komunistička partija. Naš kurs prema četnicima bio je motivisan jedino i isključivo njihovom izdajničkom, šovinističkom i kvislinškom politikom. Mi smo dosta vremena izgubili što smo čekali da se same mase potpuno uvjere u to kakva je stvarna pozicija četnika, ali je to čekanje politički bilo sasvim ispravno.

Treće, veoma je sumnjivo vezati događaje u Hercegovini i Crnoj Gori za ovo savjetovanje. Ne isključujem mogućnost da su delegati iz Hercegovine mogli pogrešno shvatiti i interpretirati naše zaoštavanje kursa prema četnicima, ali to može biti samo njihova greška, a ne greška savjetovanja. Uostalom, poznato je da su lijeva skretanja bila veća u Crnoj Gori nego u Hercegovini, a uticaj iz Crne Gore na Hercegovinu bio je daleko veći, nego obratno. Drugovi u Crnoj Gori nisu mogli da se ravnaju prema savjetovanju na kome nisu prisustvovali i koje se odnosilo na političke prilike u Bosni i Hercegovini.

Moglo bi se navesti još argumenata kako je ovakva pretpostavka o savjetovanju netačna. Jedan je svakako i donošenje odluke o dobrovoljačkoj vojsci, koja označava ne sužavanje, nego proširenje platforme, a time i redova narodnooslobodilačke borbe.

Na savjetovanju je bilo govora o međunarodnoj situaciji, ali ja se ne sjećam detalja o tome. Nema sumnje da je zaustavljanje Nijemaca pod Moskvom bilo za nas veliko ohrabrenje i da je ovo za nas značilo zaokret u ratu. No, ne sjećam se da je iko ispoljavao uvjerenje da će se rat brzo završiti. Ako je riječ o takvim očekivanjima, onda se to može daleko više odnositi na prve mjesece poslije napada Njemačke na SSSR, a ne na ovo vrijeme, kada su Nijemci bili duboko u sovjetskoj zemlji, u zapadnoj Evropi apsolutni gospodari, a Engleska u grčevitim mukama da se sama pripremi za vlastitu odbranu od invazije.

Sasvim je moguće da su u ocjeni međunarodne situacije na savjetovanju date i oštrije ocjene o pozicijama klasa u međunarodnom maštahu. O tome se govori i u pomenutoj pismenoj zabilješci. Ocjene da se zaoštavaju klasna borba između proletarijata i buržoazije u kapitalističkim zemljama, da se pojačavaju međuimperijalističke suprotnosti, da raste mržnja buržoazije prema proleterskoj državi, SSSR-u sve su te ocjene tada, čini mi se, bile pravilne. Buržoazije evropskih zemalja bile su svjesne da će se rat ipak završiti, a strahovale su šta će tada nastati. One nisu bile zaboravile socijalne potrebe iz I svjetskog rata i pripremale su se da to ne dozvole. Da su njihova strahovanja od socijalnih pokreta bila realna, najbolje su potvrdili revolucionarni pokreti u Grčkoj i Italiji, pa dijelom i u Francuskoj. No,

ponovo ističem, to sve skupa nama nije nametalo nikakav novi kurs, jer smo mi već bili u revoluciji, a naša buržoazija je već ranije pokazala svoje reakcionarno lice.

Imam još dvije manje značajne primjedbe na pomenuti tekst. Jedna se odnosi na nedovoljno precizan zaključak o četnicima. Tamo se kaže: »Prihvatanje činjenice da se sa četničkim pokretom ne može više ni u lokalnim razmjerama računati, čak ni kao sa snagom koja, ako nije saveznička, barem nije neprijateljska u odnosu na NOP, Partija je prema četništvu zauzela definitivni stav, konačnu liniju, koja se više neće mijenjati do kraja rata.« Takav zaključak u to vrijeme nije bio. Naprotiv, zaključeno je da se može saradivati sa četničkim lokalnim četama, zavisno od njihova držanja. Tek poslije II ofanzive, januara 1942. godine, Vrhovni štab u vezi sa četničkom izdajom donosi odluku da se ne može dozvoliti postojanje četničke organizacije na slobodnoj teritoriji i da se svaki takav pokušaj ubuduće energično spriječi.

U tekstu se kaže da je aktuelnost postavljanja problema četnika izazvana izdajom četnika u Srbiji i procesom koji je tekao u BiH i naglašava se da je to pitanje bilo aktuelno »tim prije što su pojedini partijski funkcioneri u istočnoj Bosni, i nakon otvorene izdaje četnika u Srbiji, nastojali da sa četničkim grupacijama ne zaoštravaju odnose i da ih po mogućnosti privole na borbu protiv okupatora«. Takav stav »pojedinih rukovodilaca« nastoji se opravdati lokalnim uslovima i time da Partija nije razradila svoj stav prema četnicima. Nepoznato mi je na koje se to partijske funkcionere odnosi. O tome nije bilo govora ni na savjetovanju. Ako se pri tome misli na neka neslaganja oko rada zajedničkog četničko-partizanskog štaba, onda je to nepravilno prebačeno u ovo vrijeme kada su ta pitanja bila razjašnjena i više nije bilo takvih neslaganja. Koliko se sjećam, među nama nisu tada postojale razlike u osnovnim ocjenama, a ono što bi se moglo ocijeniti kao pogrešno bilo je još uvijek ulaženje u izvjesne zajedničke akcije sa četnicima, ne vodeći pri tome računa do kakvih to posljedica može dovesti. Ali se tu nije radilo o nekom posebnom stavu prema četnicima nego je bilo uzrokovano konkretnom vojnom situacijom. I nije riječ o tome da Partija nije imala razrađenog stava o četnicima nego je svrha savjetovanja i bila da se konkretna praksa i rezultati ocijene i da se odredi kurs za buduću. Toliko o jednoj ocjeni savjetovanja.